

hibásan szintén 18.-nak van föltüntetve. Ez 1863. január 4-e és 1865. június 25-e közötti időből Aranynak 187 apró jegyzetét menti meg számunkra. Sok érdekes adalék halmozódott föl bennük. Egy részükre a jegyzetben Kovács Sándor Iván föl is hívja a figyelmünket, de bizonyára vannak olyanok is itt, amelyeket utóbb aknáz majd ki a kutatás. Nem tudom például, hogy az a Kertész József, akit 1863. december 13-án Arany mint ifjú nyomdászt emleget annak kapcsán, hogy beküldte a szerkesztőségbe betűmintáit és „tisztaságra, csínra és szépségre kitűnő” nyomtatványait, azonos-e azzal a Kertész Józseffel (vagy az apjával), aki a harmincas-negyvenes években az Ethnographiát meg a Kodály-emlékkönyvet nyomta a gyomai Knerékhez, a békéscsabai Tevanékhoz igazodó karcagi műhelyében. Nyomatát találjuk itt a Petőfi szülőhelye körüli vitáknak, amint Arany Pásztor Ferencnek a Szegei Híradóban megjelent híres cikkét

idézi. Mezősi Károly kutatásaiból tudjuk, hogy Arany is hajlott a félegyházi szülőhely elfogadására, mert emlékezett Petőfi szavára, amely szerint nem ott születettnek mondta magát, ahol keresztelték... Itt Arany csak a kérdőjelemben kifejeződő kétellyel a szállóigét idézte: Adhuc sub iudice lis est? Horatius mondja: Grammatici certant et adhuc sub iudice lis est. A nyelvészek (általában a tudósok) vitatkoznak, és a pör még a bíróság előtt van. Arany tehát nem tekintette eldöntöttnek, hogy Kiskőrös Petőfi szülőhelye.

Ha nem mind a 187 kis szöveg őrizi is Arany keze nyomát, közzétételük a további vizsgálódáshoz mindenképpen hasznos. Az Arany-szeminárium tagjai számára pedig ritka alkalom volt ez a kiadvány, hogy belekóstolhattak a tudományos munkálkodásba, a tudományba, amelynek gyökere – Apácai Csere János szerint – *keserű, gyümölcsöcse penig gyönyörűséges.*

Péter László

CSÁNYI LÁSZLÓ: BABITS ÁTVÁLTOZÁSAI Budapest, Akadémiai Kiadó, 1990. 242 l.

Csányi László hosszú évek óta következetes kutatója Babits életművének. „Amikor a véletlen 1952 januárjában Szekszárdra vettem, első dolgom volt, hogy megkeressem életének helyszínét, s azokat, akik még ismerték” – írja Babitsról szóló tanulmánykötete előszavában. A dunántúli kisvárosban töltött évtizedek a Babits filológián belül Csányinak egyedi megközelítési módra adtak lehetőséget. Azt a tényt, hogy Szekszárd épp közömbösségével, sőt elutasításával lett elválaszthatatlan része Babits életművének, kritikus szeretettel elemzi. Egyszerre látja belülről és kívülről a várost, kötődik hozzá személyesen és vizsgálja elfogulatlan irodalomtörténeti szemmel. Tanulmányaiban mindvégig megőrzi azt a koor-

dinát a rendszert, ahol fontos viszonyítási pont a szülőváros véleménye, az hogy mit írt a Tolnamegyei Újság vagy a Közérdek Babits betegségeiről, Tanácsköztársaság-beli szerepéről, családtagjairól stb. Személyes ismerőseként bukkannak fel a Babitsra emlékező szekszárdi tanúk: „Anyjáról ezt mesélték” (9.), „Egy tréfás kedvű borissza öregúr annyi év után is nem csekély kajánsággal mesélte...” (8.), „a kevés szekszárdi szemtanút próbáltam szóra bírni” (143.), „megkerestem a még fellelhető kortársakat” (158.), „az is tény – szemtanúktól magam is hallottam –, hogy a család más feleséget szánt Babitsnak” (196.). A szekszárdi környezet, a sok apró, személyes emlék a távoli, de beavatott ismerős szerepét

kölcsönzi Csányinak: írásaiban mintha nem csak tudását rögzítené, hanem saját emlékeit idézné föl, mintha egy memoárt tartanánk kezünkben, amely magába olvasztja az irodalomtörténész széleskörű műveltségét és a filológus alap kutatásainak eredményeit. Ez adja Csányi László egyéni stílusát, ez teszi olvasmányossá könyvét, de e műfaji keveredésből következnek tanulmányainak ellentmondásai is.

A kötetet nyitó, a *Szekszárd a századfordulón* című filológiai alapmunka rendkívül tanulságos, átfogó és (ami ilyenkor a legnehezebb) ráadásul élvezetes írás. Csányi e dunántúli kisvárosnak nemcsak száz évvel ezelőtti gazdasági és társadalmi helyzetét kutatja és összegzi, hanem sikerül felidéznie hangulatát, szokásait, ízlésvilágát, a hétköznapi kultúráját is. Megtudjuk, hogy mit olvastak és mit ettek, mennyi bort ittak és hogyan mulattak, sőt azt is, hogy miért párbajoztak a századforduló Szekszárdján. Észre sem vesszük, s már a beavattottak érdeklődésével olvassuk, mi történt majd három emberöltővel ezelőtt a nőegylet bálján. Az egész tanulmány mintha egy nagy és izgalmas nyomozás krónikája lenne annak tárgyában: „milyen isteneknek áldozott az a város, amelyik végtére soha nem fogadta be Babitsot?” (29.) A *Halálfi* forrásvidékén járunk, s a tanulmány végére megfellebbezhetetlenül bizonyítottnak érezzük, hogy az ellentét valóban kibékíthetetlen volt Szekszárd és híres szülöttje között, szükségszerű volt az, hogy „Babitsot soha nem fogadta szívébe a város” (39.). A *Családi krónika* ezt a nyomozást folytatja szűkebb, családi körben. Ezt az írást, szemben az előzővel, sajnos a csapongó szerkesztés, a váratlan asszociatív kitérők jellemzik, hasonlóan a kötet több más tanulmányához. Az életrajz feltárása azonban itt is szerencsésen kapcsolódik az életmű elemzéséhez. Rokontanulmány ez a kötetben később álló, a *Halálfi*

bibliográfiai háttérét kutató írásnak, valamint az *Álom és szorongás* címűnek, melyben Csányi a *Gólyakalifa* forrásvidékét térképezi fel, az álom motívum felbukkanását keresi Babits emlékezeiben, tanulmányaiban, a *Halálfi*ban és verseiben; általában tanulságos eredménnyel, de beleesve e kutatás örök csapdájába is. Ugyanis a versek és a regény motívumkincsének összekapcsolása gyakran erőltetetté válik. Például Tábori Elemérnek az ép ész határát éppen átszakítani készülő, sikolyszerű mondatát („ezzel az álommal tovább élni nem lehet”), a *Július* című szerelmesvers szokványos költői sóhajával („ó, a boldogság kegyetlen”) gondolati rokonság címén összekapcsolni, hisz egy időben születtek és végül is bologtalanságról van szó mindkettőben, teljesen esetleges és zavaró (116.). Széteső a szerkezete az *Itália és Pannónia. Térkép-melléklet Babits korai verseihez* című tanulmánynak is, bár kiindulópontja az ihlet és látvány kapcsolatának vizsgálatára termékeny gondolat.

Csányi három írásában foglalkozik Babits szerelmeinek történetével. *Sugár* címmel a fogarasi Emma-szerelme hirtelen felizzó szenvedélyét mutatja be, *Babits 1920-ban* című tanulmányában Csinszka gyorsan eltűnő, ellentmondásos alakját idézi fel, a *Kettős arcképb* pedig költő és hitvese egy életre szóló, szerelemmel, szenvedéssel teli kapcsolatát írja meg. Az életrajzi tényeknek és a művek motívumainak szálait szoros fűzérbe fonja, de módszertanilag itt is néha problematikus. Mert amíg az események feldolgozása a racionális szabályokkal dolgozó filológia körébe tartozik, a versek és kötetek elemzése leginkább az impresszionisztikus esszé kategóriájába sorolható. E műfajok ötvözése természetesen nagy lehetőséget rejt magában, de egyszerű keveredésük zavaró. Egy példát említenék. A *Sugár* című vers keletkezésének körülményeit kutatva Csányi László Babits első

kötetének az időrendet valóban felrúgó szerkezetét elemzi, s ezen belül a *Sugár* (1909) és az utána következő *Húnyt szemmel...* (1906) című verseket vizsgálja: „Az időhatárok felborulnak, a 'bércek' (húnyt szemmel bérceken futunk), mintha már 1906-ban előrevetítene Fogarast, de a *Sugár* után [...] 'az álmok síkos gyöngyei' maradnak csak, a jelen élményévé változtatva az 1906-ban megálmodott tájat” (80.). Tehát mintha Babits, kötetét szerkesztve, az Emma-szerelem hatására a Fogarasi havasok képét akarná felidézni e korábbi vers segítségével. A költeményben, sőt a kötetben, azonban e konkrét képnél sokkal átfogóbb, intellektuálisabb, a költői létet szimbolizáló jelentése van a 'bérceken futunk' kifejezésnek. Most elég talán azt felidézni, hogy később, 1938-ban, az *In Horatium*, az *Óda a bűnhöz* és a *Himnusz Irishez* c. versekhez hasonlóan a *Húnyt szemmel...* címűt is kurzívan szedette Babits gyűjteményes kötetében, jelezve, hogy szerkezetileg és gondolatilag kiemelten fontos, programversnek tartja e két strofás költeményt, és hogy a *Levelek Iris koszorújából* kötetben jelentését tekintve kiemelkedik az őt körülvevő versek sokaságából. Ha Csányi László saját élményéről írna e vers kapcsán, arról, hogy benne a *Sugár* hatására a Fogarasi hegyek képe is felrémlik e vers olvasásakor, elfogadnám gondolatmenetét, de ha a „lélek rendező elvét” mint „logikai rendet” említi, mely „ellenáll az idő eróziós pusztításának is”, s ezt párhuzamba állítja valódi életrajzi adatokkal, akkor azt már vitathatónak tartom. Ugyanígy kérdőjelekkel fogadom, a *Kettős arckép* záró passzusának állítását: Török Sophie a *Beszélgető füzetek* oldalait magyarázó jegyzetekkel ellátva „társ szerzője lett a világirodalom egyik fájdalomából épített remekművének” (203.). A *Beszélgető füzetek* kiadásának jogossága körül heves viták zajlottak. Voltak akik támadták e

fájdalom-gyűjtemény publikálását, és a betegséghez való, legelemibb személyiségi jogot érezték megsértve általa. Mások helyeselték közreadását, és főleg a kötet dokumentatív értékét, Belia György példamutató gondosságú sajtó alá rendezését dicsérték. Hiba e vita után változatlanul hagyni és egy évtized múltán népszerű kötetbe emelni a hajdanában recenzióként közölt, az első olvasás hatását tükröző lelkes mondatokat. Csányi először ugyan még csak a „világirodalom egyik legmegrendítőbb s teljesen rendhagyó könyve”-ként (188.) határozza meg a *Beszélgető füzeteket* (uo.), később azonban már egyértelműen irodalmi alkotásnak tekinti az esetlegesen lejegyzett sorokat, sőt világirodalmi jelentőségű remekműről beszél, amelynek immár nem is egy hanem két szerzője van (202., 203.). Egy ilyen elméleti horde rejű állítás mindenképp indokolásra, védelemre szorul, mert így önmagában elfogadhatatlan, a kevésbé tájékozott olvasó számára pedig félrevezető lehet.

A kötet két fontos tanulmánnyal zárul. Az egyik a *Jónás könyvének* világirodalmi forrásait, a mű történelmi és életrajzi hátterét elemzi. Csányi László imponáló műveltséggel mozog az ótestamentumi történet motívumait elemmezve a görög mitológiától kezdve a régi magyar szerzőkig mindenütt. Népszerűsítő, élvezetes stílusban járja be a Jónás-történet legtávolabbi zegézugát is, a kötet célkitűzésének megfelelően egyszerre tanít és szórakoztat. A befejező tanulmány külön kiemelendő érdeme (melynek nem lenne szabad érdemnek lennie, de a körülményeink folytán mégis az), hogy üdítően objektív és megnyugtató hangon foglalja össze Babits műveinek hanyatttolt utóéletét. Ez a szélsőségektől mentes szemlélet az egész könyv alaptónusát is jellemzi, és egyik legfőbb értékét adja.

Csányi László kötete nem monográfia, de nem is egyszerű tanulmánykötet.

„Életrajz helyett azt kerestem, melyek voltak életének, munkásságának meghatározó fordulói, remélve, hogy a jelképes háromszögelési pontokról végigtekintve egységes kép alakul ki, s talán az sem hiú remény, hogy az egymásba fonódó fejezetek közelebb visznek Babits rejtelmes világához, átváltozásaihoz.” (11.) Így határozza meg Csányi saját kötetének műfaját, ami nem könnyíti meg a recenziót, de még az átlagolvasó dolgát sem. Ugyanis másképp olvasandó egy kronológiai sorrend szerint szerkesztett, különálló tanulmányokat magába foglaló kötet, és másképp az, amely „egységes kép” kialakítására törekszik. A századforduló Szekszárdját bemutató és a családi krónikát felkutató írástól kezdve, Babits szerelmeinek történetét összefoglaló esszéeken keresztül, betegségét, majd utóéletét taglaló tanulmányokig a kötetben tagadhatatlanul biográfusi igényvel követik egymást az írások. Azonban a tanulmányok között gyakran vannak átfedések, zavaróak a kötetben belüli időrendi előre- és hátraugrások, és meglehetősen, hogy egyik írás végén van összekötő, átvezető mondat a következő írásra, a másik végéről hiányzik. Például a *Családi krónika* utolsó mondatának nincs más funkciója („De előbb el kellett mennie Itáliába.”), mint az, hogy bevezesse a következő, *Itália és Pannónia* c. írást. Vagy legyenek a tanulmányok önmagukban teljesek és egészek, és akkor nem várjuk el azt, hogy a kötetben belül illeszkedjenek egymáshoz, vagy mindvégig tartsák meg, fonják tovább

az egymásra utalásoknak akár csak laza, de tisztán kivehető hálóját.

A kötet címe is, *Babits átváltozásai*, a biográfiai jelleget erősíti. Egyrészt magában foglalja azt az állítást, hogy Babitsnak átváltozásai voltak, sőt azt is: ezek olyannyira jelentősek, hogy egy kötet szervező elvévé válhattak. Magát a szót sem tartom szerencsésnek, ugyanis ha valami ‘átváltozik’, akkor semmit sem őriz meg korábbi önmagából, ezzel szemben Babits életművének éppen a hagyományokhoz való hűség, a folytonosságot megőrző önmarcangoló továbblépés az egyik alapvonása. Másrészt a kötet címe és a szerkesztése azt is sugallja, hogy lapjain Babits életének minden lényeges fordulója, „jelképes háromszögelési pontja” számbavétetett. Néhány alapvetően fontos jelzőlc azonban nincs kitéve, sőt még a helye is csupaszon maradt az egységes térkép megrajzolása közben. Nem kisebb dolog hiányzik, mint a világháború megrázkódtatásának érzékeltetése; valamint még csak említve sincs a Babits életében szintén rendkívül fontos Baumgarten-kuratórium. Egy közömbösebb, tárgyilagosabb cím e félreértéseket kiküszöbölhette volna, s zavartalanul előtérbe kerülhettek volna Csányi László Babits kutatásokban gazdag tudósi életének erényei. Az, hogy lankadatlan energiával gyűjtötte az adatokat, emlékeket, és hogy változó viszonyok között változtatlan hűséggel tartott ki, az ő szavaival élve, ifjúsága egének egyik „legfényesebb csillaga mellett”.

Kelevéz Ágnes

LŐRINCZY HUBA: „...SZEMÉLYISÉGNEK LENNI A LEGTÖBB...”

Márai-tanulmányok. Szombathely, Savaria University Press, 1993. 229 l.

Több szempontból öröndetes a századforduló, Ambrus Zoltán életműve kutatójaként, igazságosan szigorú kritikusként (el)ismert Lőrinczy Huba tanulmánykötetének megjelenése. Kezd-

jük talán messzebből. A felsőoktatás átalakulása-átalakítása folyamatának feltehetőleg egyik legfontosabb eredménye lesz – lehet: a Budapest-centrikusság megszűnése. Arra (is) gondo-